

Nataša Knežević,
Narodni muzej Zrenjanin

PRIRODNJAČKO ODELJENJE NARODNOG MUZEJA U ZRENJANINU OD OSNIVANJA DO DANAS

Apstrakt: Narodni muzej u Zrenjaninu osnovan je 1906. godine kao Muzej Torontalske županije. U periodu između dva svetska rata se često selio, kako bi obezbedio adekvatniji prostor za izlaganje i čuvanje eksponata, i imao povremene prekide u radu. Nakon Drugog svetskog rata počinje novo razdoblje u životu Muzeja. Prirodopisno odeljenje je, sa privremenim prekidima, radilo od osnivanja do danas. Predmeti Prirodnjačkog odeljenja Narodnog muzeja u Zrenjaninu uglavnom su preuzeti od bivše Više pedagoške škole u Zrenjaninu i Prve gimnazije (danas Zrenjaninske gimnazije). Jedan deo predmeta prikupljen je početkom XX veka, kada je u tadašnjem velikobečkerečkom muzeju postojalo Prirodnjačko odeljenje. Od maja 2008. godine, nakon završenih radova na renoviranju i modernizaciji, stalna postavka Prirodnjačkog odeljenja Narodnog muzeja ima današnji izgled.

Ključne reči: Narodni muzej u Zrenjaninu, Prirodnjačko odeljenje, zbirka, stalna postavka.

ISTORIJAT

Ideja o osnivanju muzeja u Zrenjaninu javila se već početkom XX veka. Ona se prvenstveno bazirala na potrebi za prikupljanjem i čuvanjem starina: starog posuđa, alata, nakita, starog novca, medalja, slika i arheoloških predmeta. S tim u vezi, Mađarsko kulturno društvo je skupštini Torontalske županije uputilo zahtev za osnivanje muzeja.

Nakon višegodišnjih administrativnih priprema, koje su tekle uporedo sa prikupljanjem materijala, Municipalni odbor Torontalske županije je 25. maja 1906. godine odobrio osnivanje županijskog muzeja, radi negovanja istorijskih uspomena i unapređenja kulturnog razvitka (Tutorov i dr 1966: 408–412). Konceptija muzeja nije bila jasno definisana pri osnivanju, pa su se u okviru njega osnivale i druge institucije, poput biblioteke i folklornog društva.

Nakon zvaničnog proglašenja, Muzej nije odmah zaživeo. Problem je predstavljao pronalazak adekvatnog prostora za smeštaj; jedino moguće rešenje bila je adaptacija većih, nedovoljno iskorišćenih zgrada u gradu. Muzej Torontalske županije, kako se u to vreme zvao, prvobitno je bio smešten u nekoliko prostorija županijske zgrade. Istovremeno je od Municipalnog odbora traženo da se iz županijskog budžeta izdvoje finansijska sredstva kako bi se neki veći prostor uredio za trajni smeštaj Muzeja.

Kako se prvih godina nakon osnivanja nije zapazio veći napredak u razvoju Muzeja, prvenstveno zbog loše

organizacije, nedovoljne upornosti osnivača i nedostatka stručnog kadra, Torontalsko-tamiška županija ga je predala Petrovgradu na čuvanje. Podžupan Torontalske županije se pobrinuo za to da se, uz sudelovanje publike, a pomoću stručnih lica, organizuje celokupan rad Muzeja. Pored toga, na sednici održanoj 11. maja 1911. godine je rešeno da se za Muzej izdvoje novčana sredstva od 35.000 kruna (Sekulić 1938: 174–175). Novooformirani muzej bavio se predmetima karakterističnim za Torontalsku županiju. Imao je utvrđen program rada i bio organizovan u 4 odeljenja: Etnografsko, Istorijsko, Prirodnjačko i Geografsko odeljenje.

Muzej Torontalske županije delovao je do 1918. godine, kada je privremeno prestao sa radom. Posle Prvog svetskog rata je preseljen – prvo u kompleks Pijarićkog samostana, a zatim na sprat „Kasine“, ali je, zbog lošeg smeštaja, praktično bio zatvoren za publiku. Uoči Drugog svetskog rata je dobio ime Muzej Dunavske banovine, a pokušaj Istorijskog društva u Novom Sadu da ga sredi i otvori za posete je sprečio rat. Za vreme okupacije 1941–1944. godine je kratko bio otvoren, i to kao Muzej okruga banatskog. Posle oslobođenja su usledile nove selidbe; tek treća lokacija je usvojena kao trajno rešenje: bivša Finansijska palata građena 1893. godine po projektu arhitekte Ištvana Kiša. Nakon Drugog svetskog rata počinje novo razdoblje u životu Muzeja. Od ustanove zatvorenog tipa, koja se prvenstveno bavila prikupljanjem i čuvanjem predmeta, Muzej postaje kulturna institucija u službi prosvetavanja svih slojeva društvene zajednice.

PRIRODNJAČKO ODELJENJE

Zrenjaninski Narodni muzej spada u kategoriju muzejskih ustanova kompleksnog tipa i zavičajnog karaktera, s obzirom na to da pokriva teritoriju srednjeg Banata. Takvim načinom organizacije je bogato kulturno nasleđe iz oblasti prirode, arheologije, etnologije, umetnosti i istorije zaštićeno i sistematski obrađeno od strane stručnih lica. Danas je preko 33.000 muzejskih predmeta smešteno u pet odeljenja: Etnološko, Arheološko, Istorijsko, Umetničko i Prirodnjačko odeljenje.

Od 1911. godine do danas Prirodnjačko odeljenje je radilo sa povremenim prekidima. Inicijalna zbirka ovog odeljenja bila je poklon sreskog načelnika Emila Talijana iz Turske Kanjiže. Emil je bio svetski putnik i lovac. On je lovio u Evropi, Indiji, Brazilu i Africi, Severnom polu. Sa putovanja je donosio lovačke trofeje, egzotične biljke i etnološke predmete, koji su, u početku, krasili njegovu kuću i vrt. Bilo je nekoliko stotina primeraka raznih životinjskih vrsta, prepariranih u budimpeštanskim radionicama. Na samrti – 1911. godine, Emil Talijan je jedan deo svoje zbirke zaveštao novoo osnovanom muzeju u Velikom Bečkerek. Međutim, kako u početku nisu bile obezbeđene prostorije adekvatne za smeštaj predmeta, prenos i popis zbirke izvršen je krajem 1912. godine. U tri prostorije županijskog muzeja smešteni su trofeji iz Mađarske, iz Severnog ledenog okeana (morž, 4 foke i sl.), iz Brazila, Indije i Cejlona. Inventarni podaci o predmetima, sačinjeni 21. oktobra 1919. godine, svedoče o tome da je zbirka Prirodnjačkog odeljenja bila sačinjena od brojnih egzotičnih trofeja. Tu su, između ostalog, navedeni sledeći dermoplastični predmeti: 3 krokodila, 1 aligator, 2 velika guštera, 2 velike zmije, 1 divlja patka, 3 majmuna, 1 nosorog – glava, 1 zebra – glava, 1 noj – prednji deo sa glavom, 2 pauna, 1 bizon – glava, 1 hijena – glava, 1 srna, 1 lenjivac, 1 flamingo (Petrov 1966/68: 207).

Članci Torontala iz perioda osnivanja Muzeja svedoče o tome da je Prirodnjačko odeljenje sadržalo i bogatu ornitološku zbirku. Ona je nastala preuzimanjem predmeta iz Više pedagoške škole i Prve gimnazije u Zrenjaninu, poklonom zbirke ptica gospodina Emila Gledića iz Kumana i zbirke dr Lajoša Kuna – prote iz Velikog Mikloša. Inicijalnoj zbirci Prirodnjačkog odeljenja je 1935. godine dodata zbirka semena i herbar, poklon privrednog preduzeća „Agraria“ iz Novog Sada.

Nakon Drugog svetskog rata se muzejski predmeti premeštaju u zgradu u Ulici Servo Mihalja 4 (današnja

zgrada „Platnog prometa“). Muzej, koji je nakon oslobođenja ponovo bio otvoren za publiku, nije imao prirodnjačko odeljenje. Ekspoziti prirodnjačke zbirke su, uglavnom, predati muzeju u Subotici, radi formiranja Muzeja lovstva na Paliću. Kako se Muzej često selio i kako je od svog osnivanja preživeo dva rata, veliki broj muzealija je uništen, ili nestao pod sumnjivim okolnostima.

Ponovno osnivanje Prirodnjačkog odeljenja u Narodnom muzeju u Zrenjaninu usledilo je 1978. godine. Skupština opštine je, na sednici održanoj 10. januara 1978. godine, prihvatila zahtev Komisije za likvidiranje Više pedagoške škole u Zrenjaninu da se Narodnom muzeju u Zrenjaninu dodeli kabinet VPŠ sa opremom. Tako je Prirodnjačko odeljenje dobilo herbarski materijal koji su profesori i studenti VPŠ sakupljali na stručnim ekskurzijama za nastavu botanike.

Prirodnjačko odeljenje Narodnog muzeja u Zrenjaninu danas poseduje deo predmeta prikupljenih početkom XX veka, kada je u tadašnjem velikobečkerečkom muzeju postojalo Prirodnjačko odeljenje i zbirke koje su mu nešto kasnije predate radi čuvanja i zaštite. Predmeti Prirodnjačkog odeljenja podeljeni su u sledeće zbirke:

1. botaničku;
2. zoološku;
3. geološko-paleontološku;
4. zbirku učila;
5. fototeku.

Botaničku zbirku Prirodnjačkog odeljenja Narodnog muzeja u Zrenjaninu čini uglavnom herbarski materijal koji potiče iz različitih izvora. Stoga je botanički materijal klasifikovan u nekoliko grupa: (1) herbar poreklom iz bivše Više pedagoške škole u Zrenjaninu – Odseka za biologiju, i Prve gimnazije (danas Zrenjaninske gimnazije), (2) herbar Serbicae – herbar M. Gajića, profesora Više pedagoške škole, (3) herbar Šumske uprave u Arandelovcu, (4) herbar i semenar Zemljoradničke zadruge „Agraria“ iz Novog Sada, (5) zbirke šišarki, (6) zbirku snimaka dendroflora (Santovac 1996: 233–235).

Zoološka zbirka obuhvata zbirke insekata, riba, vodozemaca, gmizavaca, ptica i njihovih jaja, sisara i lovačkih trofeja. Predmeti iz ove zbirke su uglavnom dermoplastični preparati, tj. preparirane životinje. Najveći broj tih predmeta je preuzet od bivše Više pedagoške škole – Odseka za biologiju, i Prve gimnazije. Učenici i studenti tih ustanova su ih koristili kao učila za praktičnu obuku. Danas je deo tih predmeta izložen

na stalnoj postavci Prirodnjačkog odeljenja Narodnog muzeja u Zrenjaninu.

Geološko-paleontološku zbirku čine zoopaleontološki i fitopaleontološki materijal, razne vrste barskih lesova, peščara, eruptivnih stena i lapora sa fosilnim ostacima. Deo predmeta iz ove zbirke pronađen je tokom bušenja tla i istraživanja nalazišta nafte od strane Naftagasa. Osim toga, ovoj zbirci pripadaju i eksponati preuzeti od Rudarsko-geološkog fakulteta u Beogradu – Katedre za regionalnu paleontologiju i geologiju, kao i osteološki materijal dobijen iskopavanjem. Najvredniji eksponati su fosilni ostaci dlakavog mamuta (*Mammuthus primigenius*), pronađeni prilikom kopanja Kanala Dunav–Tisa–Dunav kod Novog Bečaja.

Zbirka učila sastoji se od bioloških učila, modela, maketa, crteža, slika, filmova, mikropreparata i mikroskopa. Fototeku čine foto-negativi, foto-pozitivi, slajdovi i fotografije.

DANAŠNJA STALNA POSTAVKA PRIRODNJAČKOG ODELJENJA

Kako je, usled elementarnih nepogoda, došlo do prokišnjavanja plafona i oštećenja izlagačkog prostora u Narodnom muzeju u Zrenjaninu, predmeti sa stalne postavke su povučeni. Da bi se zaštitili, odloženi su u depo Prirodnjačkog odeljenja. Nakon završetka kompleksnih radova na renoviranju i modernizaciji, stalna postavka Prirodnjačkog odeljenja je maja 2008. godine ponovo otvorena za posetioce. Autor stalne postavke koja se danas može videti u Narodnom muzeju u Zrenjaninu je muzejski savetnik mr Svetozar Santovac.

Sadržaj postavke Prirodnjačkog odeljenja podeljen je u dve prostorije. U prvoj prostoriji su, u vidu diorame, predstavljeni dermoplastični (trajni) preparati životinjskih vrsta iz zbirke Prirodnjačkog odeljenja. Ukupno 21 predmet je izložen u prostoru koji je uređen tako da predstavlja prirodna staništa prikazanih životinjskih vrsta, od kojih su neke izumrle ili potisnute sa ovog areala. Tako je, na primer, vuk (*Canis lupus*) predstavljen u delu diorame koji se odnosi na zimu. Vukovi su do naših prostora dolazili sa karpatskih planina, i to isključivo za vreme dugih i hladnih zima. U okolini Pančeva je 1895. godine zabeleženo prisustvo beloglavog supa (*Gyps fulvus*). Danas je ova vrsta ugrožena, a opstaje zahvaljujući formiranju prirodnog rezervata na Uvcu. Vrsta koja se, takođe, više ne može videti u Banatu je velika droplja (*Otis tarda*). Droplja se nekada gnezдила u okolini

Aradca. Danas se malobrojni primerci ove vrste mogu videti samo oko mađarske granice, jer se u Mađarskoj veštački gaji.

Diorama omogućava prikazivanje prirodnog okruženja životinja. U delu koji se odnosi na vodeni sistem su predstavljene rečne vrste ribe karakteristične za naše ravničarske reke. Tu se mogu videti dermoplastični preparati sledećih vrsta: štuke (*Esox lucius*), šarana (*Cyprinus carpio*), smuđa (*Stizostedion lucioperca*) i soma (*Silurus glanis*). Barske životinje – poput patke lastarke (*Anas acuta*), pelikana (*Pelecanus crispus*), bizamskog pacova (*Ondatra zibethica*), beloglave plovke (*Oxyura leucocephala*), barske kornjače (*Emys orbicularis*) i vi-dre (*Lutra lutra*) – postavljene su u blizini vodenog sistema. Jazavac (*Meles meles*) živi u šumama u blizini livada i polja. Za njega je karakteristično da kopa jazbine pod zemljom, što se može videti i u diorami. Stepski tvor (*Mustela eversmanni*), kako mu sam naziv kaže, nase-ljava stepska područja, pa je predstavljen u ambijentu koji oslikava karakteristične travnate površine stepe. Osim prethodno navedenih eksponata, na stalnoj postavci Prirodnjačkog odeljenja se mogu videti i sledeće životinjske vrste: zlatovrana (*Coracias garrulus*), velika droplja ili potrk (*Otis tarda*), orao belorepan (*Haliaeetus albicilla*), bukavac nebogled (*Botaurus stellaris*), crna roda (*Ciconia nigra*), lisica (*Vulpes vulpes*) i divlja mačka (*Felis silvestris*).

U prvoj prostoriji je postavljena i svetleća legenda, na kojoj je data fotografija diorame. Uz svaku prikazanu životinju se nalazi redni broj. Ispod fotografije je postavljen spisak svih izloženih eksponata – sa latinskim nazivima životinja, kao i godinom imenovanja pojedine životinje, te naučnikom koji je to ime dao.

Kao što je i ranije bila praksa, u jednom delu stalne postavke su izloženi predmeti iz geološko-paleontološke zbirke. Tako su u drugoj prostoriji postavljeni fosilni ostaci životinja, stari između 10.000 i 30.000 godina. Cilj te postavke je predstavljanje fosilizovanih kostiju u tri dimenzije. Fosilizovane lobanje mamuta (*Mammuthus primigenius*) i stepskog bizona (*Bison priscus*) postavljene su na zid – na visini proporcionalnoj visini ovih životinja, tako da se može naslutiti njihova prirodna veličina. Ostale kosti skeleta mamuta, stepskog bizona i džinovskog jelena (*Cervus megaceros*) postavljene su na tlo, na podlogu od zemlje, kako bi se dočaralo njihovo prirodno nalazište. Ovaj segment postavke dopunjuje mural „Lov mamuta“, čiji je autor mr Milan Grahovac, akademski slikar i kustos – dizajner iz Narodnog muzeja

u Zrenjaninu. Mural na savremen način prikazuje pristorijske ljude koji su verovali u to da će im naslikane scene lova i plena učiniti lov uspešnim. U drugoj prostori stalne postavke ovog odeljenja izložena je i minijturna skulptura mamuta, kojom je prikazana morfološka građa, boja krzna i kljova, kao i proporcije tela

Tokom 2011. godine je stalna postavka Prirodnjačkog odeljenja opremljena sa dva računara, zahvaljujući projektu muzejskog savetnika Svetozara Santovca, realizovanom uz finansijsku podršku Ministarstva kulture. U prvoj izložbenoj prostori se može videti video-prezentacija diorame. Za svaku životinju su napravljeni mini video-klipovi na kojima se, uz fotografije ekspozata iz diorame, vidi i snimak iz prirode, sa karakterističnim pokretima i zvukovima predstavljene životinje. U drugoj izložbenoj prostori je postavljena video-prezentacija na kojoj se mogu videti animacije životinja, odnosno njihova rekonstrukcija na osnovu fosilnih

ostataka. Video-klipovi prate eksponate, pa su na njima prikazani mamut, stepski bizon i džinovski jelen lopatar. Nakon modernizacije, stalna postavka Prirodnjačkog odeljenja je postala interesantnija i zanimljivija za posetioce.

LITERATURA

- Tutorov, Milan i dr. Narodni muzej, u: Zrenjanin. Zrenjanin: Skupština opštine, 1966: 408–412.
- Sekulić, Aleksandar. Gradski muzej, u: Petrovgrad. Petrovgrad: Istorijski arhiv – Knjižara „Teatar“, 1938: 174–175.
- Petrov, Milan. Muzej Torontalske županije u Velikom Bečkereku od osnivanja do 1918. godine. *Rad Muzeja Vojvodine* 15–17 (1966/68): 201–207.
- Santovac, Svetozar. Botanička zbirka Prirodnjačkog odeljenja Narodnog muzeja Zrenjanin. *Glasnik muzeja Banata* 7 (1996): 233–235.

Nataša Knežević

THE NATURAL HISTORY DEPARTMENT IN THE NATIONAL MUSEUM OF ZRENJANIN FROM ITS ESTABLISHMENT UNTIL TODAY

Summary

After several years of administrative preparations that occurred simultaneously with collection of materials, Municipal Torontal County Board on 25th of May 1906 approved the establishment of Regional museum for cherishing historical memories and improving cultural development. Between the two world wars, the museum was often moving his seat and having occasionally interruptions in his work and all that because of trying to provide adequate space for displaying and storing of exhibits. A new era in the life of museum had started after the Second World War. From the closed facility, which was primarily engaged in collecting and preserving objects, the Museum became a cultural institution which served in education and edification of all parts of the community.

Department of natural history have been working with interruptions, since his foundation. The objects and collections from natural history department in the National Museum of Zrenjanin was taken from former Teachers' Colleague and The First Grammar School (the name of the school today is Zrenjanin's Grammar school). One part of the items was collect in the early XX century, when there was the natural history department in the museum in Great Bečkerek. Since May 2008, after completing and renovating works, a permanent exhibition of natural history of the National Museum of Zrenjanin, has a current design. The content of the permanent exhibition of natural department is divided into two rooms. In 2011, both rooms of the permanent exhibition of natural history department are equipped with two computers, where you can see video presentation with accompanying exhibits.